“บัณเฑาะก์” กับการบวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนาเถรวาท

สุมาลี มหณรงค์ชัย[1,*]

ธนสิทธิ์ ฉัตรสุวรรณ[2]

*(**วันที่รับ:** 15 พ.ย. 2566; **วันที่แก้ไขเสร็จ:** 22 มิ.ย. 2567; **วันที่ตอบรับ:** 25 มิ.ย. 2567)*

บทคัดย่อ:

บทความวิจัยนี้ศึกษาเงื่อนไขของการออกบวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนาโดยมุ่งเน้นไปที่หนึ่งในเงื่อนไขจำเป็นของการบวชคือ ผู้ที่ประสงค์จะบวชต้องมีลักษณะของบุรุษ ผลการศึกษาพบว่าการพิจารณาลักษณะของบุรุษดูที่เพศสรีระ ไม่ได้ดูที่เพศสภาพ จึงเป็นเหตุให้บัณเฑาะก์บางประเภท กะเทยแท้ กะเทยเทียมชาย กะเทยไม่มีเพศ กะเทยแปลงเพศอย่างสมบูรณ์ รวมทั้งคนสองเพศ ไม่สามารถบวชได้เนื่องจากขาดลักษณะของบุรุษ เมื่อวิเคราะห์การบวชไม่ได้ของบุคคลเหล่านี้ พบว่าสามารถอธิบายให้เป็นอาการของ “ภาวะเพศกำกวม” ในภาษาทางการแพทย์ ซึ่งเป็นข้อจำกัดทางชีววิทยา อันทำให้เกิดความสับสนทางเพศในแบบที่คาดการณ์ได้ยาก หากบุคคลเหล่านี้สามารถบวชพระได้อาจส่งผลลบต่อเพศวิถีและอัตลักษณ์ทางเพศของเขาอย่างรุนแรง การห้ามบุคคลบางประเภทบวชเป็นพระจึงมิใช่การรังเกียจหรือปิดกั้นในทางศาสนาต่อบุคคลผู้มีความหลากหลายทางเพศ

คำสำคัญ: บัณเฑาะก์; คนสองเพศ; กะเทย; การบวชในพุทธศาสนา; เพศสรีระ

[1,*] รองศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชาปรัชญา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ผู้ประพันธ์บรรณกิจ)
อีเมล: sumaleema2@gmail.com

[2] ดร., ปธ.๙, นักวิชาการศึกษา, สถาบันพระไตรปิฎกศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อีเมล: t-502@hotmail.com

"Paṇḍaka" and Man's Ordination in Theravāda Buddhism

Sumalee Mahanarongchai[3,*]

Thanasith Chatsuwan[4]

(**Received:** *November 15, 2023;* **Revised:** *June 22, 2024;* **Accepted:** *June 25, 2024)*

Abstract:

This research article studies the criteria set for man's ordination in Buddhism. One of these criteria is male characteristics which, as found by this research, focus on one's biological sex rather than gender. This leads to the refusal of ordination in the case of some types of Paṇḍaka, true hermaphrodite, neutral hermaphrodite, fully transsexual persons, and intersexual persons, due to their lack of male characteristics. By scrutiny, this lack of male traits can be explained in medical language as the symptom of "Ambiguous Genitalia" which represents a biological limitation and probably results in great unpredictable sexual confusion. If these persons are allowed to ordain a monk, their sexual confusion will affect their sexuality and sexual identity severely and negatively. The refusal of ordination for these persons is thus not a sign of repudiation or religious blockage against sexual-variant (LGBTQIA+) people.

Keywords: Paṇḍaka; intersexual person; hermaphrodite; buddhist ordination; sex

[3,*] Associate Professor Dr., Department of Philosophy, Faculty of Liberal Arts, Thammasat University (Corresponding Author) E-mail: sumaleema2@gmail.com

[4] Dr., Pali IX, Educator, Tipitaka Studies Institute, Mahachulalongkornrajvidyalaya University E-mail: t-502@hotmail.com

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในสมัยแห่งปัจจุบันที่โลกอยู่ในศตวรรษที่ 21 ทุกสังคมรวมทั้งสังคมไทยเปิดกว้างขึ้นตามความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ผู้คนได้รับโอกาสในการเข้าถึงข่าวสารข้อมูลทางสื่ออิเล็กทรอนิกส์จนทำให้สามารถรับรู้และเรียกร้องสิทธิและความเสมอภาคในทางสังคมมากขึ้น ประเด็นเรื่องความหลากหลายทางเพศ (LGBTQIA+) เป็นหนึ่งในหัวข้อที่มีผู้สนใจและติดตามหาสิทธิเสรีภาพรวมทั้งความเสมอภาคในทางกฎหมายและในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ให้แก่กลุ่มหลากหลายทางเพศต่าง ๆ เหล่านี้

เมื่อมีกรณีของบุคคลที่อยู่ในกลุ่มหลากหลายทางเพศเข้ารับการบวชในทางพุทธศาสนา (เช่นกรณีการบวชของพระเขื่อนและพระแจ๊สซึ่งเป็นอดีตมิสทิฟฟานี) ก็เกิดประเด็นถกเถียงกันขึ้นมาในสังคมไทยว่าเป็นไปได้อย่างไร (ณัฐพงศ์ ดวงแก้ว, 2564, เอกสารอิเล็กทรอนิกส์ ; ข่าวThai PBS, 5 กรกฎาคม 2566) ผู้รู้ในทางศาสนาพุทธแบ่งออกเป็นหลายฝักหลายฝ่าย จำนวนมากของฝ่ายที่คัดค้านมองว่ากรณีนี้บุคคลเข้าข่ายเป็นบัณเฑาะก์หรือกะเทยจึงบวชไม่ได้เพราะเป็นบุคคลต้องห้ามไม่ให้บวชในพระธรรมวินัย แต่ผู้สนับสนุนบางฝ่ายกลับเห็นว่าบุคคลในกรณีนี้บวชได้เพราะแม้เป็นกะเทยแต่ก็ไม่ได้เป็นบุคคลต้องห้าม และบางฝ่ายที่สนับสนุนก็ไม่ได้ให้ความสำคัญแก่การบวชกะเทย เพราะถือว่าให้ตัดสินบุคคลที่พฤติกรรมภายหลังบวชแล้วน่าจะเหมาะสมกว่า เหล่านี้เป็นต้น

ความแตกต่างขัดแย้งในความเห็นเหล่านี้ทำให้เกิดประเด็นคำถามหลากหลายและควรได้รับการศึกษาวิเคราะห์เพื่อเสนอคำตอบในทางวิชาการ บทความชิ้นนี้ต้องการวิเคราะห์ว่าบุคคลต้องห้ามที่จะไม่ได้รับอนุญาตให้บวชในทางพุทธศาสนาโดยเฉพาะข้อที่เกี่ยวข้องกับเพศที่ระบุความเป็นชายหมายถึงอะไร บัณเฑาะก์เป็นเรื่องของเพศสรีระ (sex) เพศวิถี (sexuality) หรือเพศสภาพ (gender) อย่างไร บัณเฑาะก์มีความเป็นชายหรือมีเครื่องเพศที่แสดงถึงความเป็นชายหรือไม่ บัณเฑาะก์กับกะเทยมีความหมายเท่ากันหรือไม่ และเมื่อเป็นบัณเฑาะก์บางประเภทแล้วว่าไม่สามารถบวชได้นั้นเกิดจากสาเหตุใด

บทความวิจัยนี้มีสมมติฐานที่ต้องการพิสูจน์ ดังนี้

1. บัณเฑาะก์กับกะเทยไม่ได้มีความหมายเท่ากันและไม่สามารถถูกจัดให้อยู่ในประเภทเดียวกัน
2. บัณเฑาะก์โดยภาพรวมมิอาจเรียกว่ากะเทย แต่กะเทยบางประเภทเข้าข่ายเป็นบัณเฑาะก์ได้
3. บัณเฑาะก์และกะเทยประเภทที่ไม่สามารถบวชได้เกี่ยวข้องกับภาวะที่เรียกว่า “ภาวะเพศกำกวม” ซึ่งส่งผลต่อสภาพร่างกายและจิตใจของผู้ที่เป็นภาวะนี้
4. เหตุผลที่บัณเฑาะก์บางประเภทไม่ได้รับอนุญาตให้บวชได้เป็นเพราะความบกพร่องทางเพศสรีระที่ส่งผลกระทบทางลบทั้งต่อตนเองและชุมชน การห้ามบวชมิได้เป็นการลิดรอนสิทธิเสรีภาพของบุคคลที่มีความหลากหลายทางเพศ

วัตถุประสงค์ของบทความวิจัย

1. ศึกษาความหมายและประเภทของบัณเฑาะก์ตามที่ระบุไว้ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

2. วิเคราะห์ “ลักษณะของบุรุษเพศ” ที่ส่งผลต่อการบวชได้ในทางพุทธศาสนา

3. ทำความชัดเจนแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับเกี่ยวกับบัณเฑาะก์และการบวชในพุทธศาสนา ตลอดจนทำความชัดเจนต่อเหตุผลที่บัณเฑาะก์บางประเภทบวชไม่ได้

บทความวิจัยนี้เป็นการค้นคว้าข้อมูลในคัมภีร์พุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎกทั้งฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทยที่ตีพิมพ์โดยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประกอบกับการศึกษาความเห็นและการตีความของผู้รู้ทางด้านศาสนาพุทธเถรวาทโดยเฉพาะส่วนอภิธรรม ในกรณีของกะเทยจะศึกษาความหมายและคำอธิบายกะเทยจากผลงานของบุคลากรทางการแพทย์ที่ได้รับการตีพิมพ์ในระดับสาธารณะแล้ว วิธีการศึกษาของบทความนี้จะใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาในคัมภีร์ควบคู่ไปกับการวิเคราะห์บริบทของความหลากหลายทางเพศที่ปรากฏในสังคมไทยปัจจุบัน (textual and contextual analysis) เพื่อทำความชัดเจนคำที่เกี่ยวข้องก่อนตีความ โดยได้นำความรู้ทางการแพทย์ปัจจุบันเกี่ยวกับภาวะเพศกำกวมเข้ามาพิจารณาร่วมด้วย

ผลการศึกษาและการอภิปรายผล

บทความวิจัยนี้ได้แบ่งข้อมูลสำหรับศึกษาออกเป็นห้าส่วนเพื่อพิสูจน์สมมติฐานข้างต้น ส่วนที่ (หนึ่ง) ว่าด้วยเงื่อนไขของการบวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนา ส่วนที่ (สอง) ว่าด้วยความหมายและลักษณะที่แสดงถึงการเป็นบุรุษในพุทธศาสนา ส่วนที่ (สาม) ว่าด้วยนิยามและประเภทของบัณเฑาะก์ที่บวชได้และบวชไม่ได้ ส่วนที่ (สี่) ว่าด้วยนิยามและประเภทของกะเทยรวมทั้งความเชื่อมโยงระหว่างกะเทยกับบัณเฑาะก์ ส่วนที่ (ห้า) ว่าด้วยการทำความเข้าใจว่าเหตุใดบัณเฑาะก์บางประเภทและกะเทยจึงไม่สามารถออกบวชในทางพุทธศาสนาได้

(หนึ่ง) เงื่อนไขของการบวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนา

การบวชอาจมิใช่เรื่องสำคัญสำหรับทุกคน แต่มีความสำคัญต่อชีวิตของผู้ชายไทยที่อยู่ในวัฒนธรรมพุทธมาโดยตลอด ครอบครัวจำนวนมากแม้ในศตวรรษที่ 21 ยังมีความเชื่อว่าการบวชของลูกชายเป็นการทดแทนพระคุณบุพการีที่หาสิ่งอื่นใดเปรียบแทนมิได้เพราะทำให้บุพการีได้เกาะชายผ้าเหลืองขึ้นสวรรค์ การได้ออกบวชเป็นพระสำหรับผู้ชายไทยมิได้หมายถึงเพียงการได้ทำหน้าที่ตอบแทนพระคุณพ่อแม่ผู้มีพระคุณหากยังเป็นการฝึกฝนตนเองให้พร้อมสำหรับการเป็นคนที่สมบูรณ์ (คนสุก) อันไม่เสียชาติเกิดในปัจจุบัน และเป็นการทำให้เข้าใกล้ทางพ้นทุกข์จากภัยซึ่งมีอยู่รอบตัวมากมายในทางสังคมอีกด้วย (อ้างความเชื่อของชาวพุทธไทยผ่านงานของ พระมหาอิสระ ชัยภักดี, 2561, เอกสารอิเล็กทรอนิกส์)

แม้กระนั้น มิใช่ว่าเกิดเป็นผู้ชายนับถือพุทธศาสนาแล้วทุกคนจะสามารถบวชเป็นเณรหรือเป็นภิกษุได้ พระวินัยได้กำหนดข้อห้ามสำหรับการบวชเณรและการบวชพระไว้พอสมควร โดยลักษณะของบุคคลที่ไม่ควรให้บรรพชาเป็นสามเณรมี 32 ประการ ได้แก่ 1. มือขาด 2. เท้าขาด 3. ทั้งมือและเท้าขาด 4. หูขาด 5. จมูกแหว่ง 6. ทั้งหูขาดและจมูกแหว่ง 7. นิ้วมือขาด 8. นิ้วหัวแม่มือขาด 9. เอ็นเท้าขาด 10. นิ้วมือเป็นแผ่น 11. หลังค่อม 12. เตี้ยเกินไป 13. คอพอก 14. ถูกสักหมายโทษ 15. ถูกลงอาญา 16. ถูกหมายจับ 17. มีเท้า

ปุก (เท้าผิดรูปที่เกิดขึ้นได้ตั้งแต่แรกเกิด มีลักษณะเช่นฝ่าเท้าบิดเข้าด้านใน ปลายเท้าโค้งเข้า ตลอดจนส้นเท้าจิกลง เป็นต้น) 18. เป็นโรคเรื้อรังรักษาไม่หาย 19. ประทุษร้ายบริษัท 20. ตาบอดข้างเดียวหรือทั้งสองข้าง 21. เป็นง่อย 22. เท้ากระจอก (คือเท้าผิดปกติต้องเดินด้วยหลังเท้า) 23. เป็นอัมพาต 24. เป็นคนเปลี้ย (คือเดินเองไม่ได้) 25. เป็นคนชราทุพพลภาพ 26. ตาบอดแต่กำเนิด 27. เป็นใบ้ 28. หูหนวก 29. ทั้งตาบอดและเป็นใบ้ 30. ทั้งตาบอดและหูหนวก 31. ทั้งเป็นใบ้และหูหนวก 32. ทั้งตาบอดเป็นใบและหูหนวก (วิ. ม. (ไทย) 4/ 119/ 184-187)

สำหรับการบวชเป็นภิกษุนั้นได้มีข้อห้ามบุคคล 11 ประเภทไม่ให้รับการบรรพชาหรืออุปสมบท (วิ. ม. (ไทย) 4/ 117/ 180-182) บุคคล 11 ประเภทเหล่านี้ ได้แก่

1. บัณเฑาะก์
2. บุคคลที่ลักเพศ (คือถือบวชให้ตัวเองอย่างไม่ถูกต้อง)
3. บุคคลที่เข้าลัทธิศาสนาอื่นแล้ว
4. บุคคลผู้ฆ่าบิดา
5. บุคคลผู้ฆ่ามารดา
6. บุคคลผู้ฆ่าพระอรหันต์
7. บุคคลผู้ข่มขืนภิกษุณี
8. บุคคลผู้ทำสงฆ์ให้แตกกัน (หรือทำให้เกิดสังฆเภท)
9. บุคคลผู้ประทุษร้ายพระพุทธเจ้าให้ห้อพระโลหิต
10. บุคคลผู้เป็นสัตว์เดรัจฉานแปลงกาย (เช่น นาค)
11. บุคคลที่มีอวัยวะเพศสองอย่างในร่างกายเดียวกัน (เรียกว่า *อุภโตพยัญชนก*)

นอกจากนี้ ยังมีข้อห้ามของการอุปสมบทอีกจำนวนหนึ่ง นั่นคือ ผู้ที่จะอุปสมบท (บวชพระ) ได้จะต้องไม่มีสิ่งต้องห้าม 15 ประการ เรียกว่า “อันตรายิกธรรม” กล่าวคือ ผู้นั้นจะต้อง *ไม่* เป็นโรค 5 อย่าง ได้แก่ 1. โรคเรื้อน 2. โรคฝี 3. โรคกลาก 4. โรคมองคร่อ (คือโรคหลอดลมโป่งพอง) 5. โรคลมบ้าหมู และ *ไม่* อยู่ในสถานะอีก 10 อย่าง คือ 6. เป็นอมนุษย์ 7. เป็นอย่างอื่นที่ไม่ใช่บุรุษ 8. เป็นทาสในเรือน 9. เป็นหนี้ 10. เป็นข้าราชการที่ไม่ได้รับอนุญาต 11. เป็นบุคคลที่ยังไม่ได้รับอนุญาตบวชจากพ่อแม่ 12. เป็นผู้มีอายุไม่ครบยี่สิบปีบริบูรณ์ 13. เป็นผู้ไม่มีบาตรแลจีวร 14. เป็นผู้ไม่ปรากฏชื่อและนามสกุล 15. เป็นผู้ไม่รู้จักนามพระอุปัชฌาย์ (วิ. ม. (ไทย) 4/ 125/ 192)

จากข้อมูลข้างต้นทำให้เราทราบว่า เงื่อนไขสำคัญที่ทำให้บุคคลสามารถบวชเป็นภิกษุในทางศาสนาพุทธได้คือจะต้องเป็นมนุษย์และเป็นบุรุษเพศ แต่การกล่าวเช่นนี้ก็ยังคลุมเครือและดูเหมือนว่าผู้ใดก็ตามที่ไม่มี

ลักษณะของบุรุษเพศหรือไม่มีความเป็นเพศชาย ผู้นั้นย่อมไม่สามารถบวชได้ ลักษณะของบุรุษเพศกับความเป็นเพศชายนั้นคืออย่างเดียวกันหรือไม่และวัดอย่างไร ระหว่างอวัยวะทางกายภาพ จริตภายนอก อารมณ์ความรู้สึก พฤติกรรม รสนิยมทางเพศ หรือบทบาททางสังคม อะไรคือตัวบ่งบอกความเป็นเพศชายที่สามารถบวชได้ในทางพุทธศาสนา

ยิ่งกว่านั้น ในบรรดาบุคคลต้องห้าม 11 ประเภทข้างต้น มีสองประเภทที่เกี่ยวข้องกับประเด็นความหลากหลายทางเพศที่เรากำลังพิจารณา นั่นคือผู้ที่เป็นบัณเฑาะก์และอุภโตพยัญชนก (ผู้ที่มีอวัยวะเพศทั้งของผู้ชายและของผู้หญิงในร่างกาย) ถือเป็นบุคคลต้องห้ามที่ไม่สามารถบวชในทางพุทธศาสนาได้ ในกรณีของอุภโตพยัญชนกนั้นค่อนข้างชัดเจนว่าหมายถึงบุคคลมีอวัยวะที่แสดงเพศทั้งของชายและหญิง จึงตรงกับความหมายของกะเทยแท้หรือกะเทยในทางชีววิทยา (เรียกอีกอย่างว่า กะเทยในทางการแพทย์) โดยรายละเอียดของกะเทยที่เกี่ยวข้องกับบัณเฑาะก์บางประเภทจะกล่าวถึงในส่วนวิเคราะห์เนื้อหาต่อไป

(สอง) ความหมายและลักษณะที่แสดงถึงการเป็นบุรุษในพุทธศาสนา

ก่อนการบวชเป็นพระจะสำเร็จ มีคำถามหลายข้อที่เกี่ยวข้องกับอันตรายิกธรรมข้างต้นซึ่งผู้ขอบวชจะต้องตอบในระหว่างพิธีอุปสมบท หนึ่งในนั้นคือคำถามว่าเขาเป็นผู้ชายหรือไม่ (ปุริโสสิ) ถ้าผู้ขอบวชตอบรับว่าใช่ก็แปลว่าผ่าน เหตุผลที่ข้อนี้เป็นหนึ่งในคำถามสำหรับการขอบวชของผู้ชายก็เพื่อป้องกันบุคคลผู้มีเพศภาวะบกพร่องมาขอบวช และทำให้เราเข้าใจว่าการถามว่าเป็นผู้ชายหรือไม่ก็คือการยอมรับให้บุคคลเพศเดียวและต้องเป็นบุรุษเพศเท่านั้นจึงจะบวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนาเถรวาทไทยได้

เมื่อการเป็นบุรุษเพศมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการบวชเป็นภิกษุในศาสนาพุทธ คำถามที่น่าสนใจค้นหาคำตอบก็คือ การเป็นบุรุษเพศที่สามารถทำให้บวชได้นั้นคืออะไรและวัดจากอะไร แน่นอนว่าลักษณะพื้นฐานที่สุดในการบ่งบอกความเป็นผู้ชายก็คือเครื่องหมายของบุรุษเพศในทางร่างกาย นั่นคือ อวัยวะสืบพันธุ์ การมีหนวด เครา กล้ามเนื้อ ลูกคอ เป็นต้น สภาพปรากฏแรกที่แสดงถึงความเป็นผู้ชาย (ปุริสภาวะ) จึงเป็นเรื่องของเพศสรีระ (sex/ biological sex)

ตามคำอธิบายแนวพระอภิธรรม รูปอันเป็นเหตุของความเป็นชาย (ปุริสภาวรูป) จะมีองค์ประกอบร่วมกันดังนี้

1. มี “สภาพ” ของชายเป็นลักษณะ (ปุริสภาวลกฺขณ์) ข้อนี้ตีความได้ว่า มีลักษณะทางสรีระของผู้ชายเป็นสภาพที่ปรากฏออกมา
2. มี “ปรากฏการณ์” ของชายเป็นกิจ (ปุริโสติปกาสนรส์) ข้อนี้ตีความได้ว่า มีความยินดีในลักษณะของชายที่ปรากฏออกมา ซึ่งหลักฐานบางแห่งชี้ว่าเป็นการประกาศความเป็นชาย
3. มี “อาการ” ของชายเป็นผล (ปุริสลิงฺคาทีนิ การณภาวปจฺจุปฏฺฐาน์) ข้อนี้ตีความได้ว่ามีสัณฐานรูปร่าง ความโน้มเอียงทางอุปนิสัย ตลอดจนพฤติกรรมแบบผู้ชาย

4. มีมหาภูตทั้ง 4 เป็นเหตุใกล้ให้เกิด (จตุมหาภูตปทฏฺฐานนฺ) ข้อนี้ตีความได้ว่าอาศัยปฐวี (ธาตุดิน) อาโป (ธาตุน้ำ) วาโย (ธาตุลม) และเตโช (ธาตุไฟ) เป็นเหตุ ที่ตั้ง เครื่องทำให้ถึง หรือปัจจัยโดยตรงที่ทำให้ลักษณะหนึ่ง ๆ ซึ่งในกรณีนี้คือลักษณะแบบบุรุษปรากฏขึ้น (ขุนสรรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร), 2551, น. 32)

ต่อมา สิ่งที่ทำให้รู้ว่าคน ๆ หนึ่งเป็นเพศหญิงหรือชายนั้น ประกอบด้วย

1. ทรวดทรง (ลิงฺค) คือ รูปร่างสัณฐานที่บอกเพศตั้งแต่กำเนิด
2. เครื่องหมายประจำเพศ (นิมิตฺต) คือ เครื่องหมายที่แสดงถึงเพศซึ่งอาจปรากฏชัดเจนในภายหลัง เช่น ผู้หญิงมีหน้าอกขยายขึ้น หนวดหรือเคราของผู้ชายที่เติบโตขึ้น ฯลฯ
3. กิริยา (กุตฺต) คือ นิสัย ความประพฤติ หรือความเคยชิน ที่บ่งบอกเพศ
4. อาการ (อากปฺป) คือ อาการต่าง ๆ มีการเดินเป็นต้นที่แสดงถึงการเป็นเพศหญิงหรือเพศชาย (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560, น. 628-629)

ในบรรดาองค์ประกอบทั้งหลายเหล่านี้ แม้บางข้อจะดูกำกวมและก้ำกึ่งว่าอาจเป็นเรื่องของเพศสภาพ (gender) อันได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรม เช่นกิริยาหรืออาการ มากกว่าเป็นเรื่องของเพศสรีระ (sex) อันเกี่ยวข้องกับระบบชีววิทยาของร่างกาย แต่การที่มีเหตุใกล้คือมหาภูต 4 เป็นปัจจัยตรงสู่การปรากฏของลักษณะแห่งบุรุษเพศนั้น หมายความว่า การกำหนดความเป็นชายในทางพุทธศาสนานั้นดูที่สภาพร่างกายมากกว่าสภาพจิตใจ เพราะมหาภูตคือธาตุหรือสสารพื้นฐาน (primary element/ primary matter) ที่พุทธศาสนายอมรับ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2546, น. 71) เมื่อการตัดสินเพศดูจากเหตุใกล้คือธาตุหรือสสารพื้นฐานรวมตัวกันและปรากฏเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาจากแรงเหนี่ยวนำของกรรม เกณฑ์วินิจฉัยความเป็นบุรุษสำหรับการบวชเป็นภิกษุพุทธจึงเน้นที่เพศสรีระเป็นสำคัญ

(สาม) บัณเฑาะก์: ความหมายและประเภทที่เกี่ยวข้องกับการบวช

บัณเฑาะก์เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องและถูกพาดพิงถึงอยู่เสมอเมื่อกล่าวถึงการบวชในพุทธศาสนา แต่บัณเฑาะก์หมายถึงอะไร คัมภีร์ *อรรถกถาสมันตปาสาทิกา* ได้นิยามความหมายของบัณเฑาะก์ไว้ดังนี้ *“มนุษย์ที่มิใช่ชายหรือหญิง มีกิเลสหนา มีความกำหนัดกลัดกลุ้มไม่รู้จักสร่าง ชื่อว่า* ***บัณเฑาะก์*** *พวกบัณเฑาะก์นั้นถูกกำลังแห่งความกำหนัดกลัดกลุ้มครอบงำแล้ว ย่อมปรารถนาความเชยชิดกับชายคนใดคนหนึ่ง”* (วิ.อ. (บาลี) 3/86/51)

จากบทนิยามนี้ทำให้เราได้ทราบความหมายของบัณเฑาะก์มากยิ่งขึ้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า บัณเฑาะก์ที่เป็นบุคคลต้องห้ามไม่ให้บวชตามหลักฐานในคัมภีร์อรรถกถาพุทธนั้น มีลักษณะดังนี้

1. เป็นบุคคลที่ระบุชัดเจนไม่ได้ว่าเป็นชายหรือหญิง (ชายก็ไม่ใช่ หญิงก็ไม่เชิง) มีกิเลสหนา มีความเร่าร้อนกลัดกลุ้มอยู่เสมอ

2. บุคคลตามข้อ 1. นั้น เมื่อถูกราคะครอบงำแล้ว ก็ปรารถนามีเพศสัมพันธ์มิตรกับพวกผู้ชายบางคน เพื่อระงับความกำหนัดเร่าร้อน

คำว่า “บัณเฑาะก์” มาจากภาษาบาลีว่า “ปณฺฑก” (paṇḍaka) ซึ่งมีความหมายของคำในทางบาลีว่า “ปณฺฑติ ลิงฺคเวกลฺลภาวํ คจฺฉตีติ ปณฺฑโก” (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต), 2550, น. 389) แปลว่า ผู้ที่มีเครื่องหมายแห่งบุรุษและสตรีขาดตกบกพร่องไป ผู้นั้นชื่อว่าบัณเฑาะก์ ซึ่งได้แก่ บัณเฑาะก์ห้าจำพวกนั่นเอง คำนี้มาจากรากศัพท์ในภาษาบาลีว่า “ปณฺฑิ” หมายถึงการมีเพศบกพร่อง (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535, น. 591) โดยมุ่งแสดงทางตรงถึงบัณเฑาะก์จำพวกที่เป็นนปุงสกบัณเฑาะก์ (มุขยัตถนัย) ส่วนบัณเฑาะก์ที่เหลืออีกสี่จำพวกนั้นหมายแสดงโดยทางอ้อม (สทิสูปจารัตถนัย)

บัณเฑาะก์เป็นคำที่มีความหมายทั้งกว้างและแคบ คำนี้ในความหมายกว้างหมายถึงบุคคลที่บกพร่องในเพศสรีระ เรียกไม่ได้ว่าเป็นชายหรือหญิง เป็นผู้มีกิเลสราคะมาก มักมีความกำหนัดกลัดกลุ้มไม่รู้สร่าง บัณเฑาะก์โดยนัยนี้หมายรวมบัณเฑาะก์ทุกประเภทและเป็นมุมมองโดยภาพรวม มีความหมายเท่ากับนปุงสกะที่แปลว่าระบุเพศไม่ได้ ขาดความเป็นชาย (lacking maleness) มีภาวะทางเพศที่แปรปรวน (sexual variance) หรือมีภาวะทางเพศที่อ่อนแอ (sexual weakness) (Gannon 2011, p. 12)

ส่วนบัณเฑาะก์ในความหมายแคบหมายถึงบัณเฑาะก์ประเภทหนึ่งที่มีชื่อเรียกเฉพาะเจาะจงว่านปุงสกบัณเฑาะก์ ซึ่งแม้จะมีคำอธิบายคล้ายคลึงกัน แต่เพื่อความชัดเจนเราพึงเข้าใจว่า บัณเฑาะก์ในภาพรวมเรียกว่า “นปุงสกะ” กับบัณเฑาะก์ประเภทหนึ่งเรียกว่า “นปุงสกบัณเฑาะก์” นั้นมีความหมายไม่เท่ากันแม้ว่าคำอธิบายจะคล้ายคลึงกัน หากยอมรับความหมายของบัณเฑาะก์โดยภาพรวมตามนัยของพระอภิธรรมข้างต้น เราอาจจะไม่สามารถระบุได้ว่าคนที่ถูกเรียกว่าเป็นบัณเฑาะก์นั้นแท้จริงแล้วเป็นผู้ชายหรือเป็นผู้หญิง

อรรถกถาสมันตปาสาทิกาได้จำแนกประเภทของบุคคลผู้เป็นบัณเฑาะก์ไว้อีกว่า บัณเฑาะก์ตามข้อความพุทธบัญญัติในพระวินัยปิฎกนั้น (ในคำว่า ปณฺฑโก ภิกฺขเว เป็นต้น) จัดแบ่งเป็น 5 ประเภท โดยแต่ละประเภทมีคำนิยามตามแนวอรรถกถาดังนี้

1. อาสิตตบัณเฑาะก์ ได้แก่ บัณเฑาะก์ที่เอาปากอมองคชาตของชายเหล่าอื่น ถูกน้ำอสุจิรดเอาแล้วความเร่าร้อนก็สงบลง (วิ.อ. (บาลี) 3/109/81)
2. อุสุยยบัณเฑาะก์ ได้แก่ บัณเฑาะก์ที่เห็นอัชฌาจารของชนเหล่าอื่น (คือมองดูคนอื่นร่วมเพศกัน) เมื่อความริษยาเกิดขึ้นแล้ว ความเร่าร้อนก็สงบไป (วิ.อ. (บาลี) 3/109/81)
3. โอปักกมิยบัณเฑาะก์ ได้แก่ บัณเฑาะก์ที่มีอวัยวะดังพืชทั้งหลายถูกนำไปปราศแล้ว (คือถูกเขาตอนเสียแล้วหรือผ่าตัดแปลงเพศ) ด้วยความพยายาม (ผู้ชายที่ใช้วิธีทางการแพทย์ผ่าตัดเปลี่ยนแปลงเพศให้เป็นหญิง อาจสามารถจัดให้อยู่ในบัณเฑาะก์ประเภทนี้ รายละเอียดจะได้กล่าวถึงต่อไป) (วิ.อ. (บาลี) 3/109/81)

4. ปักขบัณเฑาะก์ ได้แก่ บุรุษบางคนข้างแรม (กาฬปักข์) เป็นบัณเฑาะก์ ด้วยอานุภาพแห่งอกุศลวิบาก แต่พอถึงข้างขึ้น (ชุณหปักข์) ความเร่าร้อนของเขาก็สงบไป (วิ.อ. (บาลี) 3/109/82)
5. นปุงสกบัณเฑาะก์ ได้แก่ บัณเฑาะก์ที่เกิดมาไม่ปรากฏเพศ (ไม่มีภาวรูป) ในปฏิสนธิทีเดียว (คือไม่ปรากฏว่าชายหรือหญิงมาแต่กำเนิด) (วิ.อ. (บาลี) 3/109/82)

ในบรรดาบัณเฑาะก์ 5 ประเภทนี้ มีเพียงประเภทที่ 3. กับ 5. ที่เป็นบุคคลต้องห้ามไม่สามารถบวช ส่วนที่เหลือสามารถบวชได้โดยมีเงื่อนไขกำกับ คัมภีร์ฎีการะบุว่า อาสิตตบัณเฑาะก์ อุสุยยบัณเฑาะก์ และปักขบัณเฑาะก์นับเป็นบัณเฑาะก์มาตั้งแต่ปฏิสนธิ ไม่ใช่เพิ่งมาจัดประเภทเป็นบัณเฑาะก์ในภายหลัง (อาสิตฺตอุสูยปกฺขปณฺฑกานญฺจ ปฏิสนฺธิโต ปฏฺฐาเยว ปณฺฑกสภาโว, น ปวตฺติยํเยวาติ วทนฺติฯ เตเนว อเหตุกปฏิสนฺธินฺทฺริเยสุ ชจฺจนฺธพธิราทโย วิย ปณฺฑโก ชาติสทฺเทน วิเสเสตฺวา น นิทฺทิฏฺโฐฯ – สารัตถทีปนีฎีกา (บาลี) 3/109/311) อาสิตตบัณเฑาะก์กับอุสุยยบัณเฑาะก์สามารถบวชได้ แต่หากภายหลังบวชแล้วพฤติกรรมไม่เปลี่ยนแปลง ยังคงเต็มไปด้วยราคะและแสวงหาเพศสัมพันธ์จากภิกษุหรือผู้ชายคนอื่น หากราคะนั้นรุมเร้าจนนำไปสู่การทำผิดวินัยก็จะต้องสึกออกไป

ปักขบัณเฑาะก์เป็นกรณีที่ค่อนข้างแปลกแต่ก็บวชได้โดยมีเงื่อนไขจำกัด คือสามารถบวชในช่วงเวลาข้างขึ้นที่ความเร่าร้อนแห่งกามราคะไม่ท่วมทับ คัมภีร์ฎีกาอธิบายอรรถกถาพระวินัยชื่อ *สารัตถทีปนี* ได้นำข้อความในสมันตปาสาทิกามาอธิบายเพิ่มเติมไว้ว่า ในทัศนะของอาจารย์บางพวกนั้น ปักขบัณเฑาะก์คือคนที่ข้างแรมเป็นหญิง ข้างขึ้นเป็นชาย (โย กาฬปกฺเข อิตฺถี โหติ, ชุณฺหปกฺเข ปริโส, อยํ ปกฺขปณฺฑโก – สารัตถทีปนีฎีกา (บาลี) 3/109/311) ส่วนอรรถกถาระบุว่าปักขบัณเฑาะก์คือผู้ชายทั้งข้างขึ้นและข้างแรม โดยข้างแรมเป็นบัณเฑาะก์ (ราคะกล้าเป็นพิเศษ) ข้างขึ้นกลับเป็นชายปกติ บัณเฑาะก์ประเภทนี้บวชได้เฉพาะข้างขึ้น แต่เมื่อถึงข้างแรมอันเป็นช่วงที่กำหนัดเร่าร้อนเกิดขึ้นอย่างรุนแรง ครูบาอาจารย์จำนวนมากเห็นควรให้สึกออกไป ทั้งนี้ยกเว้นบัณเฑาะก์ที่บวชในเวลาข้างขึ้นแล้วสามารถบรรลุความสิ้นกิเลสได้ก่อนข้างแรมมาถึง ซึ่งก็ยังเป็นที่โต้แย้งกันในหมู่นักวิชาการพุทธว่าบัณเฑาะก์บรรลุธรรมแบบนี้เป็นไปได้หรือไม่และอย่างไร

โอปักกมิยบัณเฑาะก์และนปุงสกบัณเฑาะก์คือสองประเภทของบัณเฑาะก์ที่บวชไม่ได้ โดยคำอธิบายโอปักกมิยบัณเฑาะก์ทำให้เราเห็นว่า บัณเฑาะก์ประเภทนี้คือผู้ชายที่เคยมีอวัยวะเพศชาย แต่อวัยวะเพศชายของเขาคนนั้นได้ถูกตอน ตัด หรือทำลายลงไปแล้วด้วยความพยายามของตนเองหรือของผู้อื่น ประเด็นคือต้องตัดอวัยวะเพศชายเพียงใดจึงจะเรียกว่าบุคคลนี้ขาดลักษณะของบุรุษเพศแล้วและกลายเป็นบุคคลห้ามบวชตามหลักอันตรายิกธรรมข้างต้น

ข้อความในอรรถกถาระบุว่าโอปักกมิยบัณเฑาะก์คือผู้มีอวัยวะดับพืชทั้งหลายถูกนำไปปราศแล้ว ตรงนี้วิเคราะห์ได้ว่าหมายถึงการที่อวัยวะเพศชายทั้งส่วนองคชาต ถุงอัณฑะ รวมทั้งอวัยวะที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเชื้ออสุจิได้ถูกเอาออกไปหมดจนบุคคลนั้นไม่สามารถสืบพันธุ์ได้อีก ทั้งนี้อาจหมายรวมถึงการไม่มีอวัยวะที่ทำหน้าที่ผลิตฮอร์โมนเพศชายหรืออวัยวะนั้นสิ้นสุดการทำหน้าที่อย่างถาวรด้วย กรณีเช่นนี้ถือได้ว่าเครื่องหมายแห่งการเป็นบุรุษได้สิ้นสุดลงอย่างเด็ดขาด เมื่อบุคคลสูญเสียเครื่องหมายแห่งบุรุษในทางสรีระ

อย่างสิ้นเชิง เราจึงไม่อาจเรียกเขาว่าเป็นบุรุษได้อีกและนั่นจะทำให้เขาไม่สามารถบวชเป็นภิกษุได้ เชื่อกันว่ากรณีของขันที คนถูกตอนอวัยวะเพศ คนไม่มีลูกอัณฑะในภายหลังกำเนิด (คือตอนกำเนิดมีอยู่) และผู้รับการผ่าตัดแปลงเพศจากชายเป็นหญิง เข้าข่ายเป็นบัณเฑาะก์จำพวกโอปักกมิยะ

นปุงสกบัณเฑาะก์คือบุคคลที่ระบุเพศเป็นชายหรือหญิงให้ชัดเจนไม่ได้เพราะไม่มีนิมิตของเพศ กล่าวคือ เครื่องหมายแห่งเพศของเขาไม่ชัดเจนหรือไม่ปรากฏว่าเป็นเพศชายหรือเพศหญิงในคราวปฏิสนธิ บุคคลเหล่านี้เกิดมาไม่ปรากฏอวัยวะเพศ อาจมีเพียงช่องที่ใช้สำหรับถ่ายปัสสาวะเท่านั้น บัณเฑาะก์ประเภทนี้แม้มีความหมายและคำอธิบายเหมือนกับบัณเฑาะก์โดยภาพรวม แต่เนื่องจากมีเพศสรีระบกพร่องตั้งแต่กำเนิด บัณเฑาะก์ประเภทนี้จึงไม่ได้รับอนุญาตให้บวชเป็นพระในพุทธศาสนา

(สี่) นิยามและประเภทของกะเทย รวมทั้งความเชื่อมโยงระหว่างกะเทยกับบัณเฑาะก์

ในอีกด้านหนึ่ง คำว่า “กะเทย” มีความหมายกว้างและกำกวมยิ่งกว่าบัณเฑาะก์ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ได้ให้ความหมายคำนี้ไว้หลายประการ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, น. 93) กะเทยอาจหมายถึงคนที่มีอวัยวะเพศทั้งชายและหญิงในตัวเอง หรือคนที่มีจิตใจและกิริยาอาการตรงข้ามกับเพศของตน หรือผลไม้ที่เมล็ดลีบ เช่น ลำไยกะเทย ส่วนความหมายทางแพทยศาสตร์นั้น กะเทยหมายถึงผู้ที่มีอวัยวะเพศของทั้งผู้หญิงและผู้ชายอยู่ในคน ๆ เดียวกัน

แม้จะมีอวัยวะเพศของทั้งผู้หญิงและผู้ชายอยู่ในกะเทยคนหนึ่ง แต่อวัยวะเพศก็อาจมีอยู่แบบก้ำกึ่งบอกไม่ได้แน่ชัดว่าเป็นผู้หญิงหรือผู้ชาย ถ้ามีทั้งอวัยวะเพศหญิงและอวัยวะเพศชายอยู่ในคนเดียวกันก็จะเรียกว่า "กะเทยแท้" แต่ถ้าอวัยวะเพศเป็นแบบครึ่งหญิงครึ่งชายหรือบางอวัยวะเป็นหญิงบางอวัยวะเป็นชายก็จะเรียกว่า "กะเทยเทียม” มีข้อน่าสังเกตว่า แม้คำศัพท์บาลีหลายคำก็ถูกใช้เพื่อสื่อภาพของกะเทยแท้และกะเทยเทียมได้เช่นกัน ยกตัวอย่างเช่น ปณฺฑก, วสฺสวร, โวสฺส, อุภยลิงฺคิก, อุภโตพฺยญฺชนก คำศัพท์เหล่านี้มักใช้หมายถึงกะเทยแท้ ส่วนคำว่า ปุริสสัวาสิก และ อปากติกากปฺป ใช้หมายถึงกะเทยเทียม (พระมหาโพธิ วงศาจารย์, 2559, น. 30) สำหรับกะเทยที่มีจิตใจตรงข้ามกับเพศของตน ทางการแพทย์เรียกกลุ่มนี้แบบไม่เป็นทางการว่า "ลักเพศ"

กะเทยในทางชีววิทยา (true hermaphrodite) หรือในภาษาชาวบ้านเรียกว่ากะเทยแท้ หมายถึงบุคคลที่มีอวัยวะสืบพันธุ์ของทั้งเพศหญิงและเพศชายอยู่ในร่างกายเดียวกัน โดยเมื่อมองจากภายนอกอวัยวะเพศทั้งสองจะดูมีความโน้มเอียงไปทางใดทางหนึ่ง แต่ในบางกรณีบุคคลอาจมีอวัยวะเพศอยู่ในตำแหน่งก้ำกึ่งที่ยากจะระบุเพศให้ชัดเจนได้ เช่น มีรังไข่อยู่ข้างหนึ่ง และมีถุงอัณฑะอยู่อีกข้างหนึ่ง กะเทยแท้มักเป็นหมันและไม่ได้เกิดจากกรรมพันธุ์ สิ่งที่เกิดขึ้นกับร่างกายของพวกเขาคือความผิดปกติของโครโมโซมในตัวอ่อนที่เกิดขึ้นตั้งแต่อยู่ในครรภ์ (สุมาลี มหณรงค์ชัย และธนสิทธิ์ ฉัตรสุวรรณ, 2567)

ทศวรรษตั้งแต่ปี 1990 เป็นต้นมา การศึกษาบุคคลที่มีความหลากหลายในเพศสรีระดำเนินไปโดยอาศัยความรู้ทางชีววิทยาที่ก้าวหน้าขึ้น Fausto-Sterling ได้ศึกษากลุ่มคนที่เกิดมามีเพศสรีระมากกว่าหนึ่งแบบ (intersex) และแบ่งประเภทออกเป็นสามกลุ่ม กลุ่มแรกคือเพศกะเทยแท้ (Herm) หมายถึง บุคคลที่มี

ทั้งอวัยวะสืบพันธุ์หญิงและชายที่สามารถผลิตไข่และอสุจิได้ในคนเดียวกัน กลุ่มที่สองคือเพศกะเทยเทียมชาย (Merm) หมายถึง บุคคลที่มีอวัยวะสืบพันธุ์ชายเด่นแต่มีอวัยวะสืบพันธุ์หญิงไม่ชัดเจน ผลิตอสุจิได้แต่ไม่สามารถผลิตไข่ กลุ่มที่สามคือเพศกะเทยเทียมหญิง (Ferm) หมายถึง บุคคลที่มีอวัยวะสืบพันธุ์หญิงเด่นแต่มีอวัยวะสืบพันธุ์ชายไม่ชัดเจน ผลิตไข่ได้แต่ไม่สามารถผลิตอสุจิ (อ้าง Fausto-Sterling ในงานของ นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ, 2563, น. 318) การจัดประเภทบุคคลสองเพศในปัจจุบันดูจากโครโมโซม ซึ่งแบ่งกว้าง ๆ ออกเป็นสี่กลุ่ม ได้แก่ 1. กลุ่ม 46, XX intersex กลุ่มนี้มีโครโมโซมเพศหญิง มีรังไข่และมดลูก แต่อวัยวะเพศภายนอกปรากฏออกไปทางเพศชาย ภาษาทางการแพทย์เก่าและไม่เป็นทางการเรียกพวกนี้ว่า กะเทยเทียมหญิง 2. กลุ่ม 46, XY intersex กลุ่มนี้มีโครโมโซมเพศชาย แต่อวัยวะเพศภายนอกดูออกไปทางเพศหญิง ชื่อไม่เป็นทางการของพวกนี้คือ กะเทยเทียมชาย 3. กลุ่ม true gonadal intersex กลุ่มนี้มีเนื้อเยื่อที่พัฒนาเป็นทั้งรังไข่และอัณฑะ มีระบบสืบพันธุ์แบบรวมคู่ มีอวัยวะสร้างเซลล์สืบพันธุ์สองอย่างอยู่ด้วยกัน ชื่อเรียกอีกอย่างคือ กะเทยแท้ 4. กลุ่ม undetermined intersex กลุ่มนี้มีโครงสร้างของโครโมโซมแตกต่างจากแบบทั่วไป อาจมีการจัดเรียงโครโมโซมไม่เป็น 23 คู่เหมือนคนปกติ (Briggs, 1963, pp. 213-218; National Library of Medicine, 2023)

ยิ่งกว่านั้น ยังมีการจัดเพิ่มประเภทของกะเทยนอกจากกะเทยแท้ กะเทยเทียมชาย กะเทยเทียมหญิง ซึ่งประเภททั้งหลายที่กล่าวมาแล้วข้างต้นล้วนมีลักษณะของเพศสรีระมากกว่าหนึ่งแบบ ประเภทของกะเทยที่ถูกจัดเพิ่มเติมเข้ามาได้แก่ กะเทยไม่มีเพศ (Neuter or neutral hermaphrodite) คือกะเทยที่ไม่มีทั้งลูกอัณฑะและรังไข่ รูปลักษณะร่างกายภายนอกจึงมักมองไม่ออกว่าเป็นเพศใด กะเทยแต่งหรือกะเทยแกล้ง (Transvestite – cross-dressers) คือกะเทยที่ชอบแต่งกายและเลียนแบบลักษณะที่ตรงกันข้ามกับเพศที่แท้จริงของตน กล่าวคือ ถ้าเป็นชายก็มักทำตนเป็นหญิง หรือถ้าเป็นหญิงก็มักทำตนเป็นชาย กะเทยจำพวกหลังนี้อาจไม่ได้นิยมร่วมประเวณีกับคนเพศเดียวกัน

หากกล่าวด้วยใจที่เป็นธรรม กะเทยไม่มีเพศในย่อหน้านี้จะคล้ายกับนปุงสกบัณเฑาะก์ ส่วนกะเทยแต่งนั้นแท้จริงแล้วอาจไม่ใช่กะเทย หากแต่เป็นผู้ชายหรือผู้หญิงที่ชอบแต่งตัวให้แตกต่างตรงข้ามกับเพศสรีระของตนเองเท่านั้น การจัดประเภทและชื่อเรียกของกะเทยนอกเหนือจากกะเทยแท้และกะเทยเทียมซึ่งแสดงถึงเพศสรีระเฉพาะบางอย่างแล้ว ชื่อเรียกกะเทยแทบทั้งหมดที่ใช้เรียกขานในสังคมปัจจุบันเป็นเพียงภาษาพูดในที่สาธารณะอย่างหลวม ๆ ปัจจุบันในต่างประเทศ คำว่า “กะเทย” (hermaphrodite) ทุกประเภท รวมทั้งกะเทยแปลงและกะเทยแต่ง ไม่เป็นที่นิยมใช้เรียกบุคคลแล้ว เนื่องจากคำเหล่านี้มีความหมายคลุมเครือและสื่อนัยไปในทางลบ (Zambon, 2023, เอกสารอิเล็กทรอนิกส์) บทความนี้ใช้คำศัพท์ว่าด้วยกะเทยประเภทต่าง ๆ เพื่อความสะดวกในการสื่อสารเป็นหลัก เนื่องจากองค์ความรู้เกี่ยวกับชื่อที่เป็นทางการของบุคคลสองเพศรวมทั้งบัณเฑาะก์ประเภทต่าง ๆ นั้นยังจำกัดวงแคบในสังคมไทย

กะเทยแต่งโดยมากมีความเกี่ยวข้องกับคนที่มีความหลากหลายทางเพศค่อนข้างน้อย เหตุเพราะทัศนคติและพฤติกรรมของพวกเขาสะท้อนไปในเรื่องของจิตใจและรสนิยมส่วนตัวที่เปลี่ยนแปลงได้ จึงไม่จำเป็นต้องแปลงเพศหรือมีจริตรักร่วมเพศ กะเทยแต่ง (Transvestite) ต่างจากกะเทยแปลง (Transsexual)

และคนข้ามเพศ (Transgender) ที่ปฏิเสธเพศสภาพของตนเองซึ่งถูกกำหนดมาตั้งแต่เกิด กะเทยแปลงจะใช้วิธีการเชิงรูปธรรม เช่น ทานยาฮอร์โมน หรือผ่าตัด เพื่อเปลี่ยนร่างกายของเขาให้เป็นเพศตรงข้าม ส่วนคนข้ามเพศจะเน้นสร้างอัตลักษณ์ทางเพศให้ประจักษ์และทำให้สังคมยอมรับ (MCLEAN CLINIC, n.d., เอกสารอิเล็กทรอนิกส์) คนข้ามเพศจำนวนมากบวชได้เพราะมีอวัยวะเพศชัดเจนเพียงอย่างเดียวในร่างกาย แต่กะเทยแปลงอาจบวชไม่ได้ถ้าเข้าข่ายเป็นโอปักกมิยบัณเฑาะก์

ยกตัวอย่างเช่น บุคคลที่เป็น “เกย์” (Gay) หรือ “เลสเบี้ยน” (Lesbian) ที่ผ่าตัดเปลี่ยนเพศสรีระแล้วแต่ยังคงอยู่กับอัตลักษณ์ใหม่ของตนเองอย่างแอบแฝงจะเข้ากับความหมายของกะเทยแปลงมากกว่าคนข้ามเพศ ส่วนคนที่ประกาศตัวเองต่อสาธารณะว่าเป็นเกย์หรือเลสเบี้ยนโดยอาจจะไม่มีการผ่าตัดเปลี่ยนเพศเกิดขึ้นจริง และมีการใช้ชีวิตตามเพศสภาพที่ตนเลือก ถือว่าบุคคลหลังนี้แสดงความเป็นคนข้ามเพศชัดเจนกว่ากะเทยแปลง (Transsexual) คือกะเทยที่ตัดหรือถูกตัดอวัยวะเพศของตนทิ้ง และตัดแต่งให้ร่างกายภายนอกมีลักษณะเหมือนหรือคล้ายเพศตรงข้าม แต่ก็ไม่สามารถทำให้มีอวัยวะเพศที่แท้จริงเกิดขึ้น คือไม่อาจมีรังไข่หรือมีลูกอัณฑะได้ ผู้ที่ตัดรังไข่หรือลูกอัณฑะทิ้งไปแล้วย่อมไม่สามารถมีบุตรที่เป็นเชื้อสายของตน (รัตนากร สัตตอริยทรัพย์, 2565, น. 260-278 ; สันต์ หัตถีรัตน์, 2545, เอกสารอิเล็กทรอนิกส์) กะเทยประเภทนี้มีลักษณะใกล้เคียงกับโอปักกมิยบัณเฑาะก์

เมื่อวิเคราะห์ลงรายละเอียด เราพบว่ากะเทยที่เป็นแบบกะเทยแท้ กะเทยเทียมชาย หรือกะเทยเทียมหญิง ทั้งหลายเหล่านี้ล้วนเป็นคนสองเพศ ซึ่งตรงกับคำเรียกในภาษาบาลีว่า “อุภโตพยัญชนก” กะเทยแท้และกะเทยเทียมจึงเป็นอุภโตพยัญชนก ไม่ใช่บัณเฑาะก์ สิ่งที่น่าสนใจก็คือกะเทยเหล่านี้มีเพศวิถี (sexuality) และเพศสภาพ (gender) แตกต่างจากคนทั่วไป รวมทั้งมีอารมณ์ความรู้สึกต่างไปจากคนที่มีแต่อวัยวะเพศหญิงและเพศชายอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น จึงมีข้อเสนอต่อวงการแพทย์ให้ยอมรับบุคคลเหล่านี้ให้เติบโตและแสดงออกในแบบที่เขาเป็น ไม่ควรผ่าตัดให้เขาเป็นผู้ชายหรือผู้หญิงตามสันนิษฐานของแพทย์

แต่ในช่วงเวลาที่บุคคลเหล่านี้เติบโตขึ้นโดยยังไม่สามารถระบุเพศ อีกทั้งตัวเองก็ยังสับสนว่าตนเป็นผู้หญิงหรือผู้ชายกันแน่ สภาพร่างกายของกะเทยที่ปรากฏดังนี้จะคล้ายคลึงกับสภาวะชีวิตของนปุงสกบัณเฑาะก์เป็นอย่างยิ่ง จึงเป็นไปได้ว่าคำเรียกบัณเฑาะก์ว่ากะเทย (โดยกำเนิด) นั้นถูกต้องเมื่อใช้เรียกและหมายถึงเฉพาะนปุงสกบัณเฑาะก์เท่านั้น บัณเฑาะก์ที่เหลืออีกสี่ประเภทไม่ใช่กะเทย แม้แต่โอปักกมิยบัณเฑาะก์ก็ไม่ใช่กะเทยโดยกำเนิด หากเป็นผู้ชายโดยกำเนิดแต่ถูกทำให้ไม่เป็นชายในทางสรีระภายหลัง คำว่า “บัณเฑาะก์” จึงมีความหมายไม่ตรงและไม่เท่ากับคำว่า “กะเทย” บัณเฑาะก์บางประเภทออกบวชได้ แต่อุภโตพยัญชนกในภาษาบาลีนั้นไม่สามารถบวชได้ ด้วยเหตุนี้ กะเทยแท้ กะเทยเทียมชาย และกะเทยเทียมหญิงจึงไม่สามารถบวชได้ ส่วนเหตุผลที่ว่าเหตุใดจึงไม่สามารถบวชได้เราจะวิเคราะห์ในส่วนต่อไป

ในกรณีของกะเทยไม่มีเพศ หากการไม่มีเพศของกะเทยผู้นั้นเป็นมาตั้งแต่กำเนิด และตราบเท่าที่บุคคลนี้เติบโตขึ้นมาและดำเนินชีวิตไปแบบไม่อาจระบุเพศ ตราบนั้นเขาจะมีเพศสรีระบกพร่องในทำนองเดียวกับนปุงสกบัณเฑาะก์ จึงไม่สามารถบวชได้เช่นเดียวกัน

ในกรณีของกะเทยแต่งซึ่งหมายถึงบุคคลที่ระบุเพศได้แต่ชื่นชอบการทำตัวเองให้เป็นเพศตรงข้ามหรือปรารถนามีเพศสัมพันธ์กับมนุษย์เพศเดียวกับตนเอง กรณีนี้หากความเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ความรู้สึก (หรือเพศวิถี – sexuality) เกิดขึ้นภายหลังกำเนิดและเกิดขึ้นจากอิทธิพลของวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อม เมื่อเพศวิถีอันเป็นผลผลิตทางสังคมได้หล่อหลอมตัวตนทางเพศให้แก่บุคคลหนึ่ง เมื่อนั้นเพศจะเป็นเรื่องใหญ่กว่าแค่อวัยวะเพศของบุคคลนั้นซึ่งมีประเด็นของเพศวิถีและเพศสภาพเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย การเป็นกะเทยของบุคคลเหล่านี้จึงอาจเป็นเรื่องของรสนิยมส่วนตัว ความรู้สึกกดทับ หรือพฤติกรรมต่อต้าน มากกว่าเป็นความบกพร่องทางเพศสรีระ หากกะเทยจำพวกนี้สามารถแสดงลักษณะของบุรุษเพศที่ไม่ผิดหลักการแห่งอันตรายิกธรรม พวกเขาก็ย่อมสามารถบวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนาได้ เพราะอัตลักษณ์ทางเพศของกะเทยแต่งเป็นคนละเรื่องกับความบกพร่องทางเพศสรีระของบัณเฑาะก์ และกะเทยแต่งก็เป็นประเภทของกะเทยที่หาความเชื่อมโยงเข้ากับบัณเฑาะก์ไม่ได้เลยถ้าไม่มีการแปลงเพศเกิดขึ้น

ในกรณีของกะเทยแปลงซึ่งเกี่ยวข้องกับการนำเอาอวัยวะเพศชายออกจากร่างกาย ไม่ว่าจะเป็นความตั้งใจแปลงเพศ การตอนเพื่ออาชีพเช่นขันที หรือการประสบอุบัติเหตุจนทำให้สูญเสียอวัยวะเพศชายอย่างถาวร เหล่านี้ทำให้ลักษณะของบุรุษเพศในบุคคลนั้นหายไป หากการตอน ตัด หรือทำลายองคชาตหมายรวมถึงการเอาถุงอัณฑะรวมทั้งอวัยวะที่เกี่ยวข้องกับการผลิตอสุจิออกไปด้วย ทำให้ไม่สามารถสืบพันธุ์ต่อไปได้อีก กรณีเช่นนี้นับว่าเป็นบันเฑาะก์ประเภทโอปักกมิยบัณเฑาะก์ได้

แต่หากการตัดแต่งแปลงอวัยวะเพศชายไม่ได้เป็นการดับพืช (นัยคือยุติการสร้างเชื้ออสุจิ) อย่างถาวร เป็นแต่เพียงศัลยกรรมตัดแต่งอวัยวะเพศชายบางส่วนเพื่อความสวยงามหรือเพื่อตอบสนองรสนิยมส่วนตัวบางประการ กะเทยที่แปลงอวัยวะเพศบางส่วนนี้ไม่เข้าข่ายเป็นโอปักกมิยบัณเฑาะก์และนำไปสู่ประเด็นโต้แย้งในเรื่องของการบวชได้ ส่วนกรณีชายประสบอุบัติเหตุจนอวัยวะเพศชายไม่ทำงานอีกต่อไป แต่เขายังคงมีอวัยวะเพศชายอยู่ กรณีนี้แตกต่างจากกรณีของกะเทยแปลง เราไม่สามารถเรียกชายคนนี้ว่ากะเทย และเขาอาจจะบวชได้เพราะเครื่องหมายแห่งบุรุษเพศยังอยู่ครบถ้วน กล่าวโดยสรุปก็คือ กะเทยแปลงจะเข้าข่ายเป็นบัณเฑาะก์ประเภทโอปักกมิยะได้ก็ต่อเมื่อไม่เหลือเครื่องหมายแห่งบุรุษเพศทั้งหมดที่จะทำการสืบพันธุ์ต่อไปได้นั่นเอง

(ห้า) เหตุผลที่บัณเฑาะก์และกะเทยบางประเภทไม่สามารถบวชพระในพุทธศาสนา

จากการเปรียบเทียบบัณเฑาะก์ห้าประเภทกับกะเทยหกประเภทแล้วนั้น พบว่าบัณเฑาะก์สองประเภทที่บวชไม่ได้คือโอปักกมิยบัณเฑาะก์กับนปุงสกบัณเฑาะก์มีความใกล้เคียงกับกะเทยบางประเภท โอปักกมิยบัณเฑาะก์มีสภาพชีวิตคล้ายกับกะเทยจำพวกกะเทยแปลง แต่ก็มีเงื่อนไขว่าจะต้องเป็นกะเทยแปลงเพศที่ตัดองคชาตกับอวัยวะเพศชายที่เกี่ยวข้องกับการผลิตอสุจิออกไปจนหมด นปุงสกบัณเฑาะก์มีสภาพชีวิตตรงกับกะเทยจำพวกกะเทยไม่มีเพศ (หรือกะเทยระบุเพศไม่ได้) เมื่อบัณเฑาะก์สองประเภทนี้บวชไม่ได้ นั่นก็หมายความว่ากะเทยแปลงเพศ (transsexual) และกะเทยไม่มีเพศ (neutral hermaphrodite) ก็คงจะบวช

ไม่ได้ คำเรียกบัณเฑาะก์ว่ากะเทยสามารถใช้ได้เมื่อเทียบเคียงบัณเฑาะก์สองประเภทนี้กับกะเทยสองจำพวกนี้เท่านั้น (โอปักกมิยบัณเฑาะก์กับกะเทยแปลง และนปุงสกบัณเฑาะก์กับกะเทยไม่มีเพศ)

สำหรับกะเทยแท้ กะเทยเทียมชาย และกะเทยเทียมหญิงนั้นอยู่ในกลุ่มของอุภโตพยัญชนก ซึ่งก็มีข้อห้ามบวชเช่นกัน เมื่อเราประยุกต์ใช้คำศัพท์ที่นิยามบุคคลผู้มีความหลากหลายทางเพศล่าสุดในปัจจุบัน คือ LGBTQIA+ (ข่าวกรุงเทพธุรกิจ, 9 พฤศจิกายน 2566) กะเทยทั้งสามพวกนี้จะอยู่ในกลุ่มที่เรียกว่า “intersex/ intersexual person” หมายถึงผู้มีกำเนิดทางเพศอันแตกต่างจากคนทั่วไป คือมีอวัยวะเพศสองอย่างในตัวเอง แต่มักจะได้รับการระบุเพศโดยแพทย์โดยสังเกตจากอวัยวะเพศที่เด่นกว่า (GLAAD Media Reference Guide, n.d., เอกสารอิเล็กทรอนิกส์ ; GLAAD, n.d., เอกสารอิเล็กทรอนิกส์)

เพื่อความชัดเจน เราจะแยกกลุ่มประเภทของบัณเฑาะก์และกะเทยที่บวชได้และบวชไม่ได้ ดังนี้

1. ประเภทของบัณเฑาะก์และกะเทยที่ไม่สามารถบวชในพุทธศาสนา ได้แก่ โอปักกมิยบัณเฑาะก์ นปุงสกบัณเฑาะก์ กะเทยแท้ กะเทยเทียมชาย กะเทยไม่มีเพศ กะเทยแปลงเพศถอนรากถอนโคนอวัยวะสืบพันธุ์ชาย
2. ประเภทของบัณเฑาะก์และกะเทยที่สามารถบวชในพุทธศาสนา ได้แก่ อาสิตตบัณเฑาะก์ อุสุยยบัณเฑาะก์ ปักขบัณเฑาะก์ (บวชได้เฉพาะในช่วงเวลาข้างขึ้น) กะเทยแต่ง กะเทยแปลงตัดแต่งอวัยวะเพศชายบางส่วนตามกระแสนิยม (ถ้ามี)

เนื่องจากหลักเกณฑ์ที่อนุญาตให้ผู้ชายคนหนึ่งบวชเป็นภิกษุในทางพุทธศาสนาคือการเป็นบุรุษ ซึ่งเราได้วิเคราะห์แล้วว่าพิจารณาที่เพศสรีระอันแสดงลักษณะของผู้ชายเป็นสำคัญ การที่บุคคลหนึ่งมีเพศสรีระเป็นชายแต่อัตลักษณ์ทางเพศของเขาเป็นอย่างอื่น เช่น กำเนิดมามีร่างกายเป็นชายแต่ภายหลังพบว่าตนเองมีรสนิยมรักร่วมเพศหรือชอบแต่งตัวเป็นผู้หญิง ซึ่งกรณีเหล่านี้เข้าได้กับคำอธิบายเกย์ (G) และคนข้ามเพศ (T) ถ้าเป็นกะเทยก็จะเข้าประเภทกะเทยแต่ง ตราบเท่าที่เพศสรีระของบุคคลนี้ยังแสดงลักษณะของเพศชาย เขาย่อมสามารถบวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนาเถรวาทได้

ด้วยเหตุนี้ จึงมิใช่เรื่องแปลกใจที่พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงปิดกั้นการบรรลุธรรมของบุคคลผู้มีราคะกล้า (*วิตถารสูตร,* องฺ.จตุกฺก. (ไทย) 21/162/226-227) ซึ่งหมายความได้ว่า ทรงให้โอกาสบุคคลที่มีกามตัณหาแตกต่างจากคนทั่วไปบวชได้ เพียงแต่ว่าพวกเขาจะต้องฝึกฝนจิตใจละทิ้งจริตราคะของผู้ครองเรือนภายหลังออกบวชเป็นพระแล้ว บุคคลผู้มีความหลากหลายทางเพศแทบทั้งหมด เช่น เกย์ (G) ทรานส์เจนเดอร์ (คนข้ามเพศหรือ Transgender – T) ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มีคนมีอัตลักษณ์ทางเพศหรือการแสดงออกทางเพศที่แตกต่างจากเพศกำเนิด ไบเซ็กชวล (Bisexual – B) ซึ่งหมายถึงพวกที่ชอบและสามารถมีเพศสัมพันธ์ได้กับทั้งสองเพศ หรือแม้แต่ Queer (Q) หรือ Non-Binary (+) ที่ไม่แน่ใจและไม่ต้องการยึดถือทัศนะเพศคู่แบบคนทั่วไป หากบุคคลเหล่านี้มีเพศสรีระเป็นชายอย่างเดียวและต้องการบวชเพื่อแสวงหาความพ้นทุกข์ในพุทธศาสนา พวกเขาก็สามารถบวชเป็นภิกษุได้ถ้าไม่ผิดเงื่อนไขหลักเกณฑ์ห้ามบวชข้ออื่น การบวชในพุทธศาสนาจึงไม่ได้ปิดกั้นผู้มีความหลากหลายทางเพศอย่างที่หลายคนเข้าใจ

ประเด็นที่น่าสนใจที่สุดก็คือบัณเฑาะก์และกะเทยประเภทที่ไม่สามารถบวชได้ หากเราอ้างว่าการบวชในพุทธศาสนาไม่ได้จำกัดในเรื่องเพศและไม่ได้ปิดกั้นบุคคลที่แตกต่างให้บวชได้ แล้วเหตุใดบัณเฑาะก์รวมทั้งกะเทยบางประเภทที่เข้าข่ายเป็นคนสองเพศ (Intersex – I) คนระบุเพศไม่ได้ หรือคนที่ไม่มีอวัยวะเพศชายจึงไม่ได้รับสิทธิ์บวช การที่บุคคลเหล่านี้ไม่สามารถบวชเป็นพระได้เพราะเขาไม่มีลักษณะของบุรุษเพศ ซึ่งการที่ไม่ให้บุคคลผู้ไม่มีลักษณะของบุรุษเพศหรือไม่มีเพศสรีระแบบผู้ชายได้บวชนั้นถือเป็นการสร้างความเหลื่อมล้ำและลิดรอนสิทธิเสรีภาพของมนุษย์บางคนหรือไม่

ในกรณีของกะเทยแท้และกะเทยเทียมที่มีอวัยวะเพศสองอย่างแต่ระบุไปทางใดทางหนึ่งให้ชัดเจนไม่ได้ และอาจจะรวมถึงนปุงสกบัณเฑาะก์กับกะเทยไม่มีเพศบางส่วนที่อวัยวะเพศอาจค่อย ๆ ปรากฏขึ้นจากข้างในเมื่อภายหลังด้วยนั้น ทางการแพทย์ได้มีบันทึกกรณีลักษณะนี้และเรียกว่าเป็น “ภาวะเพศกำกวม” หรือ “อวัยวะเพศกำกวม” ภาวะเช่นนี้เป็นผลลัพธ์ที่แสดงถึงความผิดปกติของฮอร์โมนเพศหรือโครโมโซมเพศอันเกิดขึ้นได้จากการที่มารดาทานยาคุมกำเนิดหรือยาป้องกันการแท้งที่มีส่วนผสมของฮอร์โมนเพศในระหว่างตั้งครรภ์ และสามารถพบในเด็กแรกเกิด 1 ใน 1000 คน (วศิน มีวัตถา, 2553, เอกสารอิเล็กทรอนิกส์)

ภาวะเพศกำกวมมีหลายกรณี บางกรณีถุงอัณฑะซ่อนอยู่ในรังไข่ บางกรณีต่อมเพศซึ่งมีลักษณะค่อนไปทางอัณฑะเกิดอาการฝ่อตัว ไม่มีพัฒนาการไปเป็นอัณฑะและไม่สามารถสร้างฮอร์โมนเพศชาย บางกรณีมีการหายไปของอัณฑะในขณะที่ทารกในครรภ์มีพัฒนาการช่วงอายุ 6-14 สัปดาห์ สาเหตุของการที่อัณฑะหายไปนั้นยังไม่ทราบแน่ชัด มีผู้พยายามหาคำอธิบายเรื่องหลอดเลือดที่ไปเลี้ยงอัณฑะผิดปกติ เช่น หลอดเลือดตีบ จึงขาดเลือดไปเลี้ยงอัณฑะ ทำให้อัณฑะฝ่อเล็กลงและหายไปในที่สุด แต่ตรงนี้ยังเป็นเพียงข้อสันนิษฐานเท่านั้น (ธีระพร วุฒยวนิช, 2011, เอกสารอิเล็กทรอนิกส์)

ในทางการแพทย์ ภาวะเพศกำกวมมีสองประเภทคือแท้กับเทียม ประเภทแท้หมายถึงเด็กมีฮอร์โมนทั้ง 2 ประเภท หรือมีต่อมฮอร์โมนทั้ง 2 เพศ โดยมีทั้งรังไข่และลูกอัณฑะในบุคคลเดียวกัน ประเภทเทียมมีฮอร์โมนหรือต่อมฮอร์โมนประเภทใดประเภทหนึ่ง เช่น ประเภทหญิงก็ประเภทหญิง ประเภทชายก็ประเภทชายอย่างเดียว แต่ลักษณะของอวัยวะเพศที่ปรากฏนั้นกลับไม่สามารถบอกได้ว่าเป็นเพศใด แม้จะยังไม่สามารถสรุปแน่ชัด แต่คำอธิบายภาวะเพศกำกวมในทางการแพทย์ตรงกับลักษณะทางเพศสรีระที่เกิดขึ้นกับกะเทยแท้ กะเทยเทียม บุคคลสองเพศ อุภโตพยัญชนก และอาจจะรวมนปุงสกบัณเฑาะก์บางกรณีได้ด้วย โดยคำอธิบายสาเหตุของการเกิดเป็นคนสองเพศก็คือ มีฮอร์โมนเพศที่ผิดปกติส่งผลต่อการจัดวางตำแหน่งของยีน อาจมีการรวมกันของโครโมโซมเพศที่ไม่เหมือนทั่วไป เช่น แทนที่จะเป็น XX (หญิง) หรือ XY (ชาย) แต่กลับเป็น XXY เป็นต้น หรือยีน Y หายไปหรือถูกวางในตำแหน่งที่ไม่เหมาะสม (Felton, 2022, เอกสารอิเล็กทรอนิกส์) ซึ่งคำอธิบายเหล่านี้ก็เป็นสาเหตุและอาการที่เกิดกับบุคคลที่มีภาวะเพศกำกวมในทางการแพทย์เช่นกัน

บุคคลที่มีกำเนิดในลักษณะสองเพศหรือระบุเพศตอนเกิดไม่ได้ (คืออวัยวะเพศหนึ่งหลบอยู่ในอีกอวัยวะเพศหนึ่ง) แตกต่างจากบุคคลที่มีรสนิยมทางเพศแตกต่างจากเพศกำเนิดของตัวเอง กล่าวโดยง่ายก็คือคนมีสองเพศในทางสรีระ (intersex) แตกต่างจากคนข้ามเพศ (transgender) (Leonard, 2021, เอกสาร

อิเล็กทรอนิกส์) สิ่งที่เกิดขึ้นกับคนสองเพศมิได้เป็นเรื่องของเพศสภาพที่กำหนดขึ้นจากทางเลือกในสังคม แต่เป็นเรื่องของเพศสรีระที่ได้รับมาอย่างกำกวมและซับซ้อนกว่าคนทั่วไป แต่ในความซับซ้อนนั้นได้ซ่อนความเบี่ยงเบนและแปรปรวน (variant) ไว้ในระดับที่ยากจะคาดการณ์ หลายคนไม่เพียงไม่สามารถระบุเพศได้ตั้งแต่เกิด หากต้องอยู่กับความซับซ้อนนี้ไปจนตายก็มี การผ่าตัดแปลงบุคคลสองเพศให้เป็นหญิงหรือชายก็อาจไม่สามารถช่วยให้พวกเขาอยู่ในเพศที่กำหนดได้เพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง บางคนรับรู้และสามารถกำหนดอัตลักษณ์ทางเพศของตนเองได้ก็เมื่อโตเป็นผู้ใหญ่มีวุฒิภาวะและเคารพตนเองได้ในระดับหนึ่งแล้ว

ความสับสนของบุคคลจากการมีเพศสรีระอันระบุไม่ได้นี้ส่งผลต่อเพศวิถีหรืออารมณ์ความรู้สึกของพวกเขาเป็นอย่างยิ่ง บางคนมีอารมณ์ทางเพศแปรปรวนตามฮอร์โมนในร่างกายที่เปลี่ยนแปลงแบบผันผวนไปเรื่อย ๆ ซึ่งในกรณีของบุคคลที่แปลงเพศเป็นหญิงอย่างสิ้นเชิงแล้วก็อธิบายได้ในทำนองเดียวกัน แม้จะยินยอมให้บุคคลเหล่านี้บวชเป็นภิกษุก็ไม่ได้แปลว่าพวกเขาจะสามารถเป็นผู้ชายได้เพียงเพราะชุมชนสงฆ์อนุญาตให้เป็น ซึ่งอาจมีหลายช่วงเวลาที่พวกเขาจะไม่เป็นผู้ชายแม้นุ่งห่มจีวรแบบภิกษุ คัมภีร์พุทธได้ระบุถึงกรณีของอุภโตพยัญชนก (กะเทยแท้หรือคนสองเพศ) บางคนที่บางเวลากลายเป็นหญิงและบางเวลากลายเป็นชาย (ดูเรื่องของอุภโตพยัญชนกใน วิ.ม. (ไทย) 4/116/180 และดูคำอธิบายอุภโตพยัญชนกได้ใน วิ.อ. (ไทย) 3/116/111-112)

หากบุคคลหนึ่งอยู่กับความสับสนในเพศของตัวเองตลอดเวลา การบวชเป็นพระที่ต้องรักษาข้อวินัยปลีกย่อยอย่างเคร่งครัดอาจไม่ช่วยแก้ปัญหาของเขา แต่กลับซ้ำเติมให้ทุกข์ของเขาหนักกว่าเดิมก็เป็นได้ การห้ามบุคคลที่มีเพศสรีระไม่เหมือนชาวบ้านทั่วไปบวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนาจึงมีเหตุผลที่ฟังเข้าใจได้และเป็นคนละประเด็นกับการไม่เคารพสิทธิความเสมอภาคของมนุษย์ เพราะกรณีเหล่านี้เป็นเรื่องของเพศสรีระที่มีข้อจำกัดในทางชีววิทยาและส่งผลต่อเพศวิถีของบุคคล ไม่ใช่เรื่องของเพศสภาพที่ชุมชนสงฆ์โดยพระพุทธเจ้าเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นมา ดังนั้น ข้อห้ามบวชที่พุทธศาสนาบัญญัติไว้จึงเกี่ยวข้องกับเพศสรีระเป็นหลัก มิได้เป็นเรื่องของเพศสภาพและอัตลักษณ์ทางเพศที่สังคมปัจจุบันให้ความสำคัญแก่มนุษย์ที่มีความหลากหลายทางเพศมากขึ้นเรื่อย ๆ

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

จากที่ได้อภิปรายผลการศึกษาทั้ง 5 หัวข้อ เราสามารถสรุปได้ว่า มีเงื่อนไขที่เกี่ยวกับเพศอยู่ในข้อห้ามของการบวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนาเถรวาทอยู่จริง โดยบุคคลจะบวชพระได้ต้องเป็นบุรุษเพศซึ่งกำหนดจากลักษณะทางกายภาพหรือเพศสรีระเป็นสำคัญ บุคคลที่ไม่สามารถยืนยันเพศสรีระชายของตนในเวลาขอบวชย่อมบวชพระไม่สำเร็จ แม้มีเงื่อนไขทางเพศอยู่ในข้อห้ามบวช แต่ข้อห้ามนี้ไม่ครอบคลุมถึงบุคคลที่เกิดมามี “เพศสรีระ” เป็นชายแต่มี “เพศสภาพ” เป็นอื่นจากชาย

กล่าวโดยง่ายก็คือ หากบุคคลหนึ่งมีอวัยวะเพศชายและอวัยวะที่สร้างฮอร์โมนเพศชายได้ปกติ แม้เขาจะเติบโตอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่กำหนดให้เพศสภาพของเขาเป็นอื่น (เช่น มารดาจับแต่งตัวเป็นหญิงและให้ทำพฤติกรรมแบบเด็กหญิงตั้งแต่เล็ก) หรือเขาต้องการมีอัตลักษณ์ทางเพศแบบอื่นในเวลาต่อมา (เช่น ประกาศ

ตนเองว่าเป็นคนรักร่วมเพศหรือเป็นผู้ข้ามเพศ) ตราบที่เพศสรีระชายของบุคคลนี้ไม่บกพร่อง เขาย่อมสามารถบวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนาได้โดยไม่ผิดข้อห้ามตามหลักอันตรายิกธรรม การบวชเป็นพระในพุทธศาสนาจึงไม่ได้ห้ามบุคคลผู้มีความหลากหลายทางเพศอันเนื่องด้วยเพศวิถีและเพศสภาพออกบวช แต่ไม่อนุญาตให้ผู้ที่มีข้อจำกัดในเพศสรีระ (หรือเพศในทางชีววิทยา) บวชได้

บุคคลที่มีข้อจำกัดทางชีววิทยาในเพศสรีระจนไม่สามารถบวชพระได้ ประกอบด้วยชื่อเรียกบุคคลดังนี้

1. บัณเฑาะก์ประเภทนปุงสกะและโอปักกมิยะ
2. กะเทยประเภทกะเทยแท้ กะเทยเทียมชาย กะเทยไม่มีเพศ และกะเทยแปลงเพศถอนรากถอนโคนอวัยวะสืบพันธุ์ชาย กะเทยแท้และกะเทยเทียมชายจัดอยู่ในกลุ่มบุคคลสองเพศ กะเทยไม่มีเพศมีความหมายเท่ากับนปุงสกบัณเฑาะก์ และกะเทยแปลงเพศแบบอวัยวะเพศชายสิ้นสุดการทำงานอย่างถาวรเทียบได้กับโอปักกมิยบัณเฑาะก์
3. บุคคลสองเพศ (intersex/ intersexual person – I)

เพศสรีระของบุคคลเหล่านี้สามารถอธิบายได้ด้วยภาษาทางการแพทย์ว่าเป็นภาวะเพศกำกวม ซึ่งสาเหตุเกิดจากความผิดปกติภายในร่างกายซึ่งเด็กได้รับมาตั้งแต่เกิดจึงมิใช่ความผิดของเด็กที่เป็นภาวะนี้ การห้ามบุคคลเหล่านี้มิให้บวชมิใช่การตั้งข้อรังเกียจต่อผู้มีความหลากหลายทางเพศ แต่เพราะการบวชไม่สามารถแก้ปัญหาความสับสนทางเพศให้แก่พวกเขา กลับยิ่งซ้ำเติมให้ความสับสนทางเพศของพวกเขาไม่มีทางออกด้วยการกำหนดให้เขาต้องเป็นชายหรือเป็นหญิงในเวลาที่ร่างกายของเขายังไม่พร้อมให้คำตอบ ความทุกข์ของบุคคลที่มีภาวะเพศกำกวมอาจแก้ได้ด้วยวิธีการใช้ดนตรีหรือศิลปะ ซึ่งไม่กดดันพวกเขาเหมือนการบวชเป็นพระที่ต้องเคร่งครัดในกรอบวินัยสงฆ์ การบวชเป็นพระไม่สามารถแก้ทุกข์ของมนุษยชาติได้ทุกเรื่อง

อย่างไรก็ดี ปัญหาของบุคคลที่มีภาวะเพศกำกวมอาจไม่ได้อยู่ที่การบวชได้หรือไม่ได้ แต่อยู่ที่มุมมองที่สังคมไม่เข้าใจและไม่ยอมรับเพศสรีระของคนเหล่านี้ มีหลายกรณีที่บุคคลเกิดมามีสองเพศแต่เมื่อเติบโตขึ้นเขาค้นพบว่าร่างกายของตนเองมีความเป็นชายมากกว่า เขาพึงพอใจที่ได้ใช้ชีวิตแบบผู้ชายและต้องการมีอัตลักษณ์ทางเพศแบบผู้ชาย จึงตัดสินใจผ่าตัดหรือใช้เทคโนโลยีทางการแพทย์ช่วยทำให้ร่างกายคงเหลือแต่เพศชายอย่างเดียว กรณีเช่นนี้เราจะถือว่าภายหลังผ่าตัดแล้วบุคคลนี้เป็นกะเทยหรือเป็นบุรุษ และถ้าเขาต้องการบวชจะสามารถทำได้หรือไม่ ในอนาคตเทคโนโลยีทางการแพทย์อาจช่วยเหลือคนสองเพศ กะเทย ตลอดจนนปุงสกบัณเฑาะก์บางคนให้สามารถเป็นผู้ชายได้มากขึ้น ซึ่งศาสนาพุทธจะมีทิศทางอย่างไรต่อการเผชิญหน้ากับเทคโนโลยีสมัยใหม่ พระวินัยสมควรเป็นสิ่งที่ถูกรักษาไว้แต่อาจต้องตีความให้เข้ากับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ และเงื่อนไขของการบวชที่เกี่ยวข้องกับเพศสรีระชายยังคงใช้มาตรฐานเดิมต่อไปได้หรือไม่ เหล่านี้เป็นคำถามที่ผู้สนใจสามารถทำการค้นคว้าวิจัยในอนาคตได้อีกหลายเรื่อง

ทั้งนี้เพราะเมื่อพัฒนาการทางสังคมขับเคลื่อนไปเรื่อย ๆ เราจะเห็นผู้คนที่มีความหลากหลายในทางเพศมากขึ้น ปัญหาของการกีดกันและตีตราทางเพศเกิดจากการตีความอย่างเหมารวมและคลุมเครือโดยปราศจากความเข้าใจ หากเราทำความชัดเจนได้มากขึ้นเรื่อย ๆ ว่าการที่บุคคลบางจำพวกไม่สามารถบวชได้เนื่องจากเพศสรีระของเขามีข้อจำกัดบางประการซึ่งไม่ใช่ความผิดของพวกเขาและไม่ใช่ความคับแคบของพุทธศาสนา เราก็จะช่วยกันหาทางออกเพื่อให้มนุษย์ที่ยังข้องเกี่ยวกับเรื่องเพศทั้งหลายซึ่งรวมทั้งตัวเราเองด้วยนั้นสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นปกติสุขในสังคมพุทธไทย

เอกสารอ้างอิง

เอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิ

ขุนสรรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร). (2551). *ลักขณาทิจตุกกะแห่งปรมัตถธรรม.* โรงพิมพ์วิญญาณ.

นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ. (2559). เพศและความเป็นชายในพุทธศาสนา กับการควบคุมภิกษุ สามเณร และบัณเฑาะก์. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, *12*(1), 3-25.

นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ. (2563). แนวคิดเรื่อง “ความหลากหลายทางเพศ” ในกระบวนทัศน์วิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, *28*(3), 312-339.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต). (2550). *ศัพท์วิเคราะห์.* โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.* พิมพ์ครั้งที่ 12. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต). (2559). *พจนานุกรม บาลี-ไทย.* โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2532). *อฏฺฐสาลินี อภิธมฺมฏฺฐกถา ธมฺมสงฺคณีวณฺณนา.* โรงพิมพ์วิญญาณ.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2534). *สมนฺตปาสาทิกา วินยปิฏกฏฺฐกถา ตติโย ภาโค ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกำ ๒๕๐๐ เล่ม ๔.* มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฏกำ ๒๕๐๐ เล่ม ๒๑.* มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2538). *สารตฺถทีปนีฏีกา (ตติโย ภาโค) ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. โรงพิมพ์วิญญาณ.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2538). *วิมติวิโนทนีฏีกา (ทุติโย ภาโค) ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* โรงพิมพ์วิญญาณ.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๔.* มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๒๑.* มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2560). *อรรถกถาภาษาไทย พระวินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา ภาค ๓ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.* มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2560). *อรรถกถาภาษาไทย พระอภิธรรมปิฎก อัฏฐสาลินี.* โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2535). *อภิธานปฺปทีปิกา และอภิธานปฺปทีปิกาสูจิ*. โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

รัตนากร สัตตอริยทรัพย์. (2565). “วิเคราะห์เพศบัณเฑาะก์ในฐานะเพศที่สามในพระพุทธศาสนา.” *วารสารวิชาการสถาบันพัฒนาพระวิทยากร*, *5*(4), 260-278.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์.

อำนวยพร กิจพรมมา และระพี แสงสาคร. (2566). คนข้ามเพศและเส้นทางสู่ความหลุดพ้นในบริบทสังคมพุทธเถรวาทไทยปัจจุบัน. *วารสารปณิธาน*, *19*(2), 25-47.

Briggs, Donald K. (1963). Chromosomal Anomalies in Hermaphroditism and Other Sexual Disorders. *Advances in Sex Research*, 1, 213-218.

Gannon, Shane. (2011). Exclusion as Language and the Language of Exclusion: Tracing Regimes of Gender through Linguistic Representations of the “Eunuch. *Journal of the History of Sexuality*, *20*(1), 1-27.

เอกสารอิเล็กทรอนิกส์

กฤษฎา ศุภวรรธนะกุล. (2559). *รายงานพิเศษ: หรือ ‘พุทธไทย’ ไม่มีที่ยืนให้ LGBT?* ประชาไท. https://prachatai.com/journal/2016/06/66613.

กรุงเทพธุรกิจ. (2566). *เปิดตัวย่อ “LGBTQIA+ คืออะไร มาจากไหน.* กรุงเทพธุรกิจ 9 พฤศจิกายน 2566. https://www.bangkokbiznews.com/lifestyle/1008000.

ชาวมหาวิหาร. (2554). *บัณเฑาะก์ที่ห้ามบวชตามพระวินัย หมายถึงอะไร.*
https://www.bloggang.com/m/viewdiary.php?id=thepathofpurity&month=042011&date=16&group=3&gblog=3

ณัฐพงศ์ ดวงแก้ว. (2564). *บวชในพระพุทธศาสนากับเสรีภาพทางเพศ แต่ไม่ใช่เสรีภาพทางศาสนา (1).*
The Standard 25 สิงหาคม 2564.
https://thestandard.co/buddhism-and-sexual-diversity/.

ธีระพร วุฒยวนิช. (2011). *A Practical Approach to Ambiguous Genitalia*.
ภาควิชาสูติศาสตร์และนรีเวชวิทยา คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
https://w1.med.cmu.ac.th/obgyn/advisor/ธีระพร-วุฒยวนิช/.

พระมหาอิสระ ชัยภักดี. (2561). *ตีความ "บัณเฑาะก์" เป็นกะเทย บวชพระได้ไหม?* มิวเซียมสยาม.
https://www.museumsiam.org/km-detail.php?CID=177&CONID=3040.

วศิน มีวัตถา. ศาสตราจารย์ นพ. (2553). *อวัยวะเพศกำกวมในเด็กทารกแรกเกิด.*
คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล 5 ตุลาคม 2553.
https://www.si.mahidol.ac.th/Th/healthdetail.asp?aid=70

สุวัทนา อารีพรรค, พญ. (2522). *ข้อมูลคัมภีร์เพิ่มเติม พระพุทธเจ้าอนุญาตให้เกย์-กะเทย บวชได้หรือไม่?* นิตยสารหมอชาวบ้าน เล่มที่ 4. https://www.doctor.or.th/article/detail/5237.

สำนักข่าวThai PBS. (2566). *บัณเฑาะก์" คืออะไร เป็น LGBTQ+ บวชพระได้หรือไม่?* Thai PBS
5 กรกฎาคม 2566. https://www.thaipbs.or.th/news/content/329371.

Felton, A. (2022). *What is Intersex?* WebMD.
https://www.webmd.com/sex/what-is-intersex.

GLAAD. (N.D.). *Glossary of Terms: LGBTQ*. https://glaad.org/reference/terms.

GLAAD. (N.D.). *Intersex People*. https://glaad.org/reference/intersex/.

Leonard, J. (2021). *What does it mean to be intersex?* MedicalNewsToday.
https://www.medicalnewstoday.com/articles/intersex.

MCLEAN CLINIC. (N.D.). *Transvestite, Transsexual, Transgender: What's The Difference?* https://www.topsurgery.ca/blog/transvestite-transsexual-transgender-whats-difference.

National Library of Medicine. (2023). *Intersex.* https://medlineplus.gov/ency/article/001669.htm.

Zambon, V. (2023). *Transgender vs 'transsexual'*. MedicalNewsToday. https://www.medicalnewstoday.com/articles/transgender-vs-transexual.